

ЮВІЛЕЇ

УДК 37(09)(477.51-25):37.091.12011.3-051

*До 100-річчя Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка*

Микола Боровик

ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ТА КОНТИНГЕНТУ СТУДЕНТІВ У ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ (1954 – 1982 рр.)

У статті йдеться про зростання контингенту студентів та розширення викладацького складу Чернігівського педінституту за керівництва вузом В. М. Костарчуком.

Ключові слова: контингент студентів, викладацький склад, доктори та кандидати наук, В. М. Костарчук.

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка – один з відомих педагогічних навчальних закладів України. У 2016 р. йому виповнюється 100 років від часу заснування. Започаткований він був як учительський інститут у 1916 р., а потім неодноразово реорганізовувався в інститут народної освіти, інститут соціального виховання. У 1954 р. за рішенням колегії Міністерства освіти УРСР він реорганізується у педагогічний. Ректором призначається Віктор Миколайович Костарчук, який керував ним до січня 1982 р. Але діяльність педагогічного колективу інституту під його керівництвом не знайшла належного висвітлення в історичній літературі. Тому ми ставимо за мету певною мірою заповнити цю прогалину.

З початком роботи на посаді ректора Чернігівського педагогічного інституту в січні 1955 р. перед В. М. Костарчуком постало гостре питання про забезпечення навчального закладу висококваліфікованими викладачами. У штаті інституту працювало на той час 33 викладачі, проте лише 6 з них мали вчені звання та наукові ступені, а це становило всього 18,1% від загальної кількості викладачів. Старших викладачів працювало 15 чоловік та асистентів – 17. Здебільшого викладачі мали значний педагогічний стаж роботи: 14 – більше 10 років, 8 – від 5 до 10 років та 9 – до 5 років [1, арк. 7].

Педагогічний інститут уже в перший рік після реорганізації потребував поповнення кадрового складу. Так, на кафедрі основ марксизму-ленінізму був відсутній викладач з курсу філософії та логіки, на кафедрі фізики не було спеціаліста з теоретичної фізики та теоретичної механіки, кафедра математики мала потребу у викладачі з геометричного циклу предметів, на кафедрі мовознавства не вистачало викладача російської мови, а на кафедрі педагогіки та психології теж була вакантна посада викладача педагогіки.

© Боровик Микола Анатолійович – аспірант кафедри центрально-східної Європи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

У 1955 – 1956 навчальному році штат науково–педагогічних працівників інституту уже становив 36 викладачів. На 1 липня 1956 р. працювало 9 доцентів, кандидатів наук, 13 старших викладачів, 11 асистентів. Кількість кандидатів наук збільшилась за рахунок прибулих за конкурсом кандидата філологічних наук Т. М. Гончарук та кандидата філософських наук С. І. Гончарука. Крім того, захистили дисертації: П. Г. Мінеєв – кандидат філологічних наук, та В. С. Кролевець – кандидат педагогічних наук [2, арк. 5]. Отже, за звітом про роботу інституту на 1956 р. , кількість викладачів з науковими ступенями та вченими званнями становила уже 25%. Проте у звіті про науково-дослідницьку роботу викладачів за 1956 р. значиться 8 кандидатів наук [3, арк. 39]. Ця розбіжність статистичних даних можна пояснити тим, що Павло Георгійович Мінеєв у даний час займав посаду не лише завідувача кафедри мови і літератури, а й заступника ректора з навчальної та наукової частини. Проте в грудні 1957 р. експертна комісія ВАК СРСР не затвердила рішення спеціалізованої вченої ради про присвоєння наукового ступеня кандидата наук. Повторний захист відбувся в 1964 р. Тому фактично 25% рубежу викладачів з науковими ступенями і вченими званнями інститут не досягнув.

Контингент студентів по інституту на початок 1955-1956 навчального року становив 373 студенти, вибуло 7 чоловік, прибуло 2. На кінець навчального року залишилось 268 чоловік [4, арк. 7].

Кількість студентів збільшувалась, і через п'ять років існування педагогічного інституту, а саме у 1960-1961 навчальному році, контингент студентів становив уже 691 студент на денному відділенні та 958 студентів на заочному відділенні [5, арк. 3].

На 1960-1961 навчальний рік на 8 кафедрах (основ марксизму-ленінізму, педагогіки і психології, математики, елементарної математики і методики викладання математики, фізики, загально-технічних дисциплін, педагогіки і методики початкової освіти, мови і літератури) та у 2 предметних комісіях (фізичного виховання, музики і співів), за нашими підрахунками, працювало 66 викладачів. До їх складу входили 5 доцентів, кандидатів наук (В. М. Костарчук – ректор, О. П. Курганський та Я. Н. Шульга – кафедра основ марксизму-ленінізму, Т. В. Коробова – кафедра педагогіки і методики початкової освіти, О. І. Рязанов – кафедра фізики) та 10 кандидатів наук (Л. М. Вивальнюк – кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри математики, П. М. Глушков – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри елементарної математики, Г. Ю. Ілляшенко – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри фізики, М. С. Красіко – кандидат історичних наук, завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму, В. С. Кролевець – кандидат педагогічних наук, декан фізико-математичного факультету, С. П. Марценюк – кандидат філософських наук, В. Ф. Максимов – кандидат фізико-математичних наук, В. М. Муравйова – кандидат філологічних наук, А. Ф. Папіна – кандидат філологічних наук, В. У. Черноус – кандидат історичних наук) [6, арк. 12]. Тобто в інституті працювало 15 викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання. Це становило 22,7% від загального складу викладачів.

Найкраще укомплектованою науково-педагогічними кадрами була кафедра основ марксизму-ленінізму, де із 7 членів кафедри 5 мали наукові ступені та вчені звання, старший викладач цієї кафедри Н. Я. Марценюк завершувала дисертацію, а старший викладач С. С. Марченко склав екзамен кандидата мінімуму та працював над змістом дисертації. Але не мала кандидатів наук кафедра педагогіки та психології, де працювали 5 викладачів, і лише один з них – В. Ф. Шморгун подав до захисту кандидатську дисертацію. Жодного кандидата наук не було на кафедрі загально-технічних дисциплін, а також у секціях фізвиховання та музики і співів. Разом з тим інститут мав гостру потребу в досвідчених викладачах малювання, музики, педагогіки та електротехніки [7, арк. 20].

Більш плідними в підготовці науково-педагогічних кадрів стали наступні п'ять років роботи інституту. Так, у 1965-1966 навчальному році в інституті працювало 116 штатних викладачів, 25 кандидатів наук, з них 16 доцентів. У порівнянні з 1960-1961 навчальним роком кількість викладачів вищої кваліфікації збільшилась на 16 осіб,

що становило 21,5% від штатного складу викладачів. Але із зростанням загальної кількості викладачів за 5 років на 50 осіб процентне співвідношення кількості викладачів вищої кваліфікації за п'ятирічку зменшилось на 1,2%.

Найбільше поповнення викладачів вищої кваліфікації в період від 1961 до 1965 років відбулося за рахунок захисту кандидатських дисертацій. За 5 років захистили дисертації 10 викладачів інституту. У 1961-1962 навчальному році, коли в інституті навчалося 787 студентів денного відділення та 1183 студенти заочного відділення, працювали 72 викладачі, з них 14 кандидатів наук, доцентів. Протягом навчального року захистили дисертації 3 викладачі: К. П. Кіндрат та В. Ф. Шморгун – кафедра педагогіки і психології, І. П. Неліп – кафедра основ марксизму-ленінізму [8, арк. 6, 11].

У 1962-1963 навчальному році в інституті навчалося на денному відділенні 778 студентів, на заочному відділенні разом із студентами загально-наукового факультету, які навчалися за вечірньою і заочною формою навчання, було 2002 студенти і працювали 87 викладачів інституту, з них 16 кандидатів наук, доцентів. За навчальний рік захистили дисертації А. Ф. Скубенко – кафедра фізики та Я. А. Ройтберг – кафедра математики. Разом з тим окремі кафедри були зміцнені за рахунок обрання за конкурсом кандидатів наук. На кафедру мови і літератури був обраний кандидат педагогічних наук Я. С. Шлаган, а на кафедру педагогіки і психології – кандидат педагогічних наук І. К. Матюша [9, арк. 10, 24].

У наступному 1963-1964 навчальному році на денному відділенні навчалося 776 студентів, це майже стільки ж, як і у попередньому році. Проте відбувалося значне зростання студентів на заочному відділенні, там навчалося 2068 студентів та 344 – на загально-науковому факультеті. Навчальний процес здійснювали 92 штатні викладачі й більше 30 – на умовах погодинної оплати. 23 штатні викладачі мали наукові ступені та вчені звання. Кандидатську дисертацію захистила старший викладач кафедри основ марксизму-ленінізму Н. Я. Марценюк. За рахунок обрання за конкурсом зміцнили свій склад: кафедра фізики – двома кандидатами наук (М. І. Штепа, К. І. Клиго), кафедра мови і літератури – одним кандидатом наук (В. І. Півторадні), кафедра основ марксизму-ленінізму – одним кандидатом наук, доцентом (О. Д. Гінькот). Саме у цьому навчальному році відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 25% від загальної кількості штатних викладачів [10, арк. 13, 20].

Кількість студентів у 1964-1965 навчальному році майже не змінилась у порівнянні з попереднім роком. Число штатних викладачів дещо збільшилось і становило 98 осіб та 35 – з погодинною оплатою. 21 викладач мав наукові ступені та вчені звання. Захистили кандидатські дисертації П. Г. Мінеєв – кафедра мови і літератури та М. І. Колесник – кафедра філософії та політекономії. У порівнянні з попереднім роком кількість викладачів вищої кваліфікації зменшилась на два викладачі. Це можна пояснити тим, що обрані за конкурсом викладачі не бажали тривалий час проживати у найманих квартирах чи гуртожитках, адже 60 викладачів та співробітників інституту стояли в черзі на квартиру. Ось тому вони переїздили до іншого місця роботи [11, арк. 6-7].

Отже, за період 1961-1965 років керівник педагогічного інституту значну роботу здійснив з покращення кадрового складу викладачів. Основним напрямком поповнення науково-педагогічних кадрів було направлення власних викладачів та випускників інституту до аспірантур провідних університетів країни і підготовка ними дисертацій. Інший напрямок – це оголошення конкурсу на заміщення вакантних посад і обрання на викладацькі посади осіб, які вже мали наукові ступені та вчені звання. Проте новоприбулі викладачі не завжди на тривалий час затримувались у м. Чернівці, не маючи власної квартири. Третій напрямок – це систематичний контроль ректора інституту, завідувачів кафедр за складанням екзаменів кандидатського мінімуму та підготовкою дисертаційних досліджень викладачами інституту, надання ним творчих відпусток, відряджень для наукової роботи. Все це в комплексі дало змогу готувати в інституті викладачів високої кваліфікації.

Наступні п'ять навчальних років з 1966-1967 по 1970-1971 були значно пліднішими у роботі ректора В. М. Костарчука з формування викладацького складу та підготовки

висококваліфікованих викладачів. Крім того, відбувалося зростання контингенту студентів, що потребувало розширення викладацького складу. Кількісні параметри контингенту студентів та якісного складу викладацького колективу можна побачити в наступній таблиці [12, арк. 5,7; 5, 10; 4, 9; 7, 13; 7, 11].

Навчальний рік	Студентів денного відділення	Кількість викладачів	Докторів наук, професорів	Доцентів	Кандидатів наук	Захищено дисертацій		Обрано за конкурсом	
						Докторських	Кандидатських	Професорів	Доцентів
1966-1967	1007	120	1	17	24	-	1	1	1
1967-1968	1100	127	1	23	8	-	-	-	2
1968-1969	1201	128	2	27	10	1	2	-	1
1969-1970	1308	130	2	25	14	-	5	-	1
1970-1971	1459	134	1	30	17	-	4	-	1

Як видно з таблиці, у 1966-1967 навчальному році на денній формі навчання чотирьох факультетах інституту здобували педагогічну професію 1007 студентів. Разом із студентами-заочниками в інституті навчалось близько 3 тисяч осіб. Проте кожного наступного року відбувалося збільшення кількості студентів денного відділення. Так, на початку 1970-1971 навчального року їх кількість становила 1459 осіб. Проте протягом навчального року шляхом переведення з інших вузів та інших форм навчання прибуло 20 студентів, а вибуло з різних причин 56 осіб. Найбільший відсів студентів був «за неуспішність» – 21 особа, значна їх частина навчалась на фізико-математичному факультеті. Основною причиною відсіву викладачі факультету вважали слабку шкільну підготовку окремих студентів і неспроможність їх оволодіти вузівською програмою з основних дисциплін факультету.

Ректорат, детально вивчивши причини неуспішності студентів, прийшов до висновку про необхідність ретельного відбору найбільш здібної молоді до навчання у вузі, покращення організації самостійної роботи студентів, надання індивідуальної допомоги шляхом проведення додаткових занять та консультацій відстаючим. Ці заходи дали бажані результати, і вже у 1968-1969 навчальному році відсів становив 46 осіб, а з причин неуспішності з інституту було виключено 15 студентів [13, арк. 13].

Наведені в таблиці статистичні дані свідчать також про зростання кількості та покращення якісного стану викладацького складу інституту. Так, у 1966-1967 навчальному році навчально-виховний процес здійснювали 120 викладачів, з них 1 – доктор наук, професор, 41 доцент, кандидат наук. Викладачі зі вченими званнями та науковими ступенями становили 36,6%. Крім того, працювало близько 50 осіб з погодинною оплатою, здебільшого вони викладали медичну підготовку, фізвиховання, музику та співи.

Основним джерелом поповнення висококваліфікованих кадрів була підготовка дисертаційних досліджень викладачами інституту. За 1967 – 1971 рр. кандидатські дисертації захистили: Л. І. Неділя, Є. І. Антоненко, А. Г. Медвідь, В. Д. Пронікова, М. В. Петров, І. І. Редька, М. І. Акименко, В. Я. Кургузова, В. Н. Боровик, М. Г. Пушкаренко, А. П. Середній [14, арк. 5, 8-9]. У 1968 р. докторську дисертацію захистив доцент кафедри математики Ройтберг Я. А., це був перший в історії навчального закладу викладач, який, працюючи в інституті, захистив докторську дисертацію.

Одним з напрямків поповнення інституту науково-педагогічними кадрами було направлення до цільової аспірантури молодих асистентів. Так, у 1966-1967 навчальному році до цільової аспірантури були направлені і вступили асистент кафедри математики О. С. Хренова, асистент кафедри фізики М. К. Коновець, у наступному 1968 році – викладачі інституту М. М. Острянюк і І. І. Редька, у 1969 р. – М. І. Гриценко, М. Ф. Бурляй, у 1970 р. – М. М. Мурач, у 1971 р. – О. Г. Бедринець, В. З. Іржавська [15, арк. 6, 5, 9].

Важливим напрямком підвищення фахового рівня викладачів інституту стало системне направлення їх на стажування до провідних наукових установ та навчальних закладів країни, а також на навчання в інститутах та факультетах підвищення кваліфікації. За п'ять років з 1967 до 1971 рр. підвищив свою кваліфікацію 41 викладач інституту.

Значну роль у покращенні якісного складу викладачів відігравав конкурс на заміщення вакантних посад. Не всі кафедри педінституту мали достатню кількість викладачів високої кваліфікації. Найкраще були укомплектовані кафедри математики, фізики, історії КПРС і наукового комунізму та філософії і політекономії. Проблеми з комплектуванням викладачів були на кафедрах іноземних мов, спорту і спортивних ігор, музики і співів. По кілька разів протягом навчального року педінститут оголошував конкурс на заміщення посад завідувачів кафедр іноземної мови та фізвиховання і викладачів – кандидатів наук зі спеціальностей англійської й німецької мов, електротехніки, теорії фізики і фізвиховання. Проте не завжди могли підібрати відповідні кадри на вакантні посади. Протягом 1967 – 1971 рр. за конкурсом був обраний доктор філософських наук, професор Ф. Я. Москаленко та кандидати наук, доценти: В. К. Філіпов, І. П. Левченко, В. В. Левицький, Н. О. Іванова, В. О. Татарчук, А. А. Васильєва, І. С. Матюшко, С. А. Білан, М. В. Жарських [16, арк. 6, 5, 9, 9].

Відбувались також кадрові зміни в педінституті, пов'язані з переїздом викладачів до інших міст роботи. Так, у 1966-1967 навчальному році з викладацького складу вибули П. П. Дема – завідувач кафедри педагогіки і психології (помер), Є. Г. Гуменюк – кандидат історичних наук, В. О. Йовенко – старший викладач електротехніки, В. Д. Ковальов – завідувач кафедри фізвиховання. За п'ять років вибуло 27 викладачів, з них – 5 кандидатів наук, доцентів. Вибували вони з різних причин: 8 – вступили до аспірантури, 3 – були призвані до армії, 3 – померли, решта – з різних причин.

З часу реорганізації інституту в педагогічній щороку практикувалося проведення внутрішнього конкурсу викладачів. Після завершення терміну обрання на викладацьку посаду кожен з них підлягав переобранню шляхом проходження конкурсного відбору. Випадків звільнення педагогів за непридатністю до викладацької роботи не було [17, арк. 6].

Отже, зусиллями ректора В. М. Костарчука на початку 70-х років ХХ ст. було проведено значну роботу по формуванню повноцінного науково-педагогічного складу викладачів. Відсоток осіб з науковими ступенями та вченими званнями перевищував 35% рубіж.

Наступна п'ятирічка з 1971 р. по 1975 р. характеризується зростанням кількості студентів як денної, так і заочної форм навчання. Якщо у 1971-1972 навчальному році, на його початку, на денному відділенні навчалось 1533, а на заочному відділенні – 1378 студентів, то у 1974-1975 навчальному році на денному відділенні навчалось 1981, а на заочному відділенні – 1712 осіб [18, арк. 143]. Загальна їх кількість становила 3693 особи, причому збільшення відбувалося щороку на 100 – 150 чоловік.

Зростала також і кількість викладачів. Якщо в 1971 р. їх було у штаті 151 особа, то у 1975 р. – 181. Збільшилась кількість докторів наук, професорів, на початку п'ятирічки був один, а наприкінці – стало три. Захистив докторську дисертацію І. К. Матюша та прийшов до інституту за конкурсом Ф. М. Протас. Кандидатів наук, доцентів було 51, а стало 69. Відсоток осіб високої кваліфікації збільшився від 35 до 40% [19, арк. 119].

За п'ять років захистили кандидатські дисертації 18 викладачів інституту:

М. Г. Пушкаренко, М. М. Острянка, В. К. Зволь, М. С. Чуприна, М. І. Гриценко, М. Ф. Бурляй, Е. В. Рафаловський, М. В. Тимчук, В. І. Страшинський, Л. О. Шибицька, М. С. Градобик, М. К. Коновець, М. І. Кислуха, М. М. Кононенко, І. Ф. Кирей, М. М. Мурач, І. П. Коваленко, О. І. Соколенко. У той же час навчались у цільовій аспірантурі 17 осіб: П. О. Мозоль, М. І. Кислуха, О. І. Соколенко, Л. П. Сергієнко, І. М. Майборода, Л. Б. Федосова, М. І. Антоненко, М. І. Борщ, А. В. Шморгун, Н. М. Федотова, М. О. Рудько, М. П. Краснолоб, М. М. Дедович, Л. О. Саприкіна, О. Г. Бедринець, В. З. Іржавська [20, арк. 132, 136].

Отже, за період 1971 – 1975 рр. у Чернігівському педінституті відбулося зростання кількісного складу студентів, яке на денному відділенні наблизилось до двох тисяч, а загальна кількість становила понад три тисячі шістсот осіб. Зростав і викладацький склад інституту, особливо важливе збільшення відбулось у якісному плані. Кількість викладачів з науковими ступенями та вченими званнями збільшилася до 40 відсотків.

З 1976 р. по 1981 р. продовжувалося зростання кількості студентів денної форми навчання. На початку 1976-1977 навчального року на денному відділенні навчалось 1992 студенти, а на заочному відділенні – 1853 студенти, тобто загальна кількість становила 3845 студентів [21, арк. 134, 135]. На початку 1981-1982 навчального року на денному відділенні кількість студентів збільшилась на 242 студенти і становила 2234 особи, а на заочному відділенні їх кількість зменшилась до 1552 осіб [22, арк. 4], загальна кількість студентів становила 3786 осіб.

Кількість викладачів на початок 1976-1977 навчального року становила 187 чоловік, з них 3 – доктори наук, професори, 78 – кандидатів наук, доцентів та 106 викладачів без наукових ступенів та вчених звань [23, арк. 105]. На початок 1981-1982 навчального року загальна кількість викладачів становила 229 осіб, з них 5 докторів наук, професорів та 90 кандидатів наук, доцентів [24, арк. 118]. Проте процентне співвідношення викладачів з науковими ступенями та вченими званнями у порівнянні із загальною кількістю викладачів за вищезгаданий період зменшилось. Так, на 1976-1977 навчальний рік відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 43,3%, а на 1981-1982 навчальний рік зменшився до 41,4%.

Саме січень 1982 р. був останнім місяцем керівництва педінститутом В. М. Костарчуком.

Отже, за час його управління відбулися значні кількісні зміни у чисельності студентів педагогічного інституту. Якщо на час вступу на посаду ректора на денному відділенні навчалось 373 студенти, то на час завершення його керівництва контингент студентів денного відділення становив 2234 особи, тобто зріс у 6 разів.

Збільшився викладацький склад інституту. У 1954-1955 навчальному році працювало 33 штатних викладачі, з яких всього 6 були кандидатами наук, що становило 18,1%. На 1981-1982 навчальний рік у педінституті уже працювало 229 викладачів, з яких 5 – докторів наук, професорів, 90 – кандидатів наук, доцентів, що становило 41,4%. Саме за цей час педінститут піднявся на якісно новий рівень забезпечення науково-педагогічних кадрів.

1. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 139, 58 арк.
2. Там само, спр. 170, 39 арк.
3. Там само, спр. 210, 43 арк.
4. Там само, спр. 170, 39 арк.
5. Там само, спр. 283, 178 арк.
6. Там само.
7. Там само.
8. Там само, спр. 301, 205 арк.
9. Там само, спр. 359, 174 арк.
10. Там само, спр. 380, 197 арк.
11. Там само, спр. 399, 164 арк.
12. Там само, спр. 454, 128 арк.; спр. 484, 178 арк.; спр. 510, 157 арк.; спр. 542, 148 арк.; спр. 570, 102 арк.

13. Там само, спр. 542, 148 арк.
14. Там само, спр. 510, 157 арк. ; спр. 542, 148 арк. ; спр. 570, 102 арк.
15. Там само, спр. 454, 128 арк. ; спр. 484, 178 арк. ; спр. 510, 157 арк. ; спр. 542, 148 арк. ; спр. 570, 102 арк.
16. Там само.
17. Там само, спр. 454, 128 арк.
18. Там само, спр. 604, 143 арк.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само, спр. 773, 162 арк.
22. Там само, спр. 1215, 43 арк.
23. Там само, спр. 946, 128 арк.
24. Там само, спр. 981, 163 арк.

В статье речь идет об увеличении контингента студентов и преподавательского состава Черниговского пединститута за период руководства вузом В. М. Костарчуком.

Ключевые слова: контингент студентов, преподавательский состав, доктора и кандидаты наук, В. М. Костарчук.

The article deals with the increase of contingent of students and academic staff of Chernihiv Pedagogical Institute directed by Victor Kostarchuk.

Keywords: contingent of students, academic staff, doctors of sciences and PhD professors, Victor Kostarchuk.

